

A „Gólyavár”

1.

Mai ismereteink szerint a vár 1520-ban épült, építtetői az egyik ajtó feletti címer szerint a Dombaiak voltak. A család ősei 1326-ban jutottak Dombó várához, amikor Károly Róbert király a szintén tolna megyei Nyék várával együtt azt Csák-nembeli Péternek és Istvánnak adományozta, csereképpen a Bakonyban és a Vértesben elterülő, nagykiterjedésű birtokaiért, benne Bátorkő, Csesznek, Csókakő és Gesztes váraiért, Tataért és Csákvárért. A király által átvett birtoktest mérete azt mutatja, hogy a csere aligha minősíthető egyenlőnek, évszáma pedig azt bizonyítja, hogy a király, aki abban az évben verte le utolsóként az ellene lázadó Kőszegieket, a birtokcserével a Csákok hatalmát is megtörte.

A várról egyébként nem sokkal ez előttről származik az első híradás, 1313-ban Kőszegi Henrik fia Jánosé volt. A király kezére valószínűleg a Kőszegiek első, 1319. évi veresége után került, de az is lehetséges, hogy már 1316-ban, amikor Nyék várát ostromolta a királyi sereg. Korábbi története, s ezért építtetője ismeretlen. 14. századi adat 1326 utánról sem maradt róla, létezésének azonban egyértelmű bizonyítéka Csák nembeli Péter utódainak többször előforduló Dombói, Dombai neve. A család a megyei nemesség jobb módú rétegébe tartozott ekkor és a következő században is, amikor azonban egyes tagjai már előkelőbb helyet foglaltak el az országos politikában. 1441-ben Dombai Frank egyike azoknak az előkelőknek, akik felhatalmazták Rozgonyi Simon püspököt és Ujlaki Miklóst, hogy Krakkóba menjenek a királlyá választott Jagelló Ulászlóért. Fiai Pál és László 1447-ben mások mellett annak az oklevélnek voltak az aláírói, amellyel Hédervári Imre átadta Buda várát Hunyadi Jánosnak. 1445-ben Dombai Pál a Bécsben Frigyes császárral tárgyaló küldöttség tagja volt, 1449-ben Tolna megye alispánja, 1450 után pedig Mátyás király bizalmából főispánja, 1464-ben országos főméltóságként királyi lovászmester. Testvére László, királyi kamarás. Dombai Pál szintén Pál névre hallgató fia királyi tanácsos és királyi táblai ülnök a 16. század elején, II. Ulászló udvartartásában, László fia Miklós pedig országgyűlési követ. Az ifjabb Pál fia, János 1526 után jutott nagyobb szerephez, amikor Szapolyai János híveként Tolna megye főispánja és a dunántúli politikai élet egyik vezetője lett. Dombo és Nyék várát másodunokatestvérével, Miklós fia Farkassal közösen birtokolta. Az 1692-ből származó, a vár kapu- és ajtófeliratait tartalmazó összeírásban az ő neveik kezdőbetűi jelzik az egyik ajtó Dombai címere melletti I.D. (Johannes Dombai vagy dc Dombo) és a kapu címere melletti W.D. (Wolfgangus dc Dombo) betűk. Az egykor a kapu feliratában olvasható 1520-as építkezés tehát az ő nevükhöz fűzhető.

1523-ban a két rokon Dombo várába előkelő urak; Werbőczy István, Ártándi Pál, Kenderessy Mihály, Kátai László, Morgai Miklós, Szerdahelyi Ősz János és Marusnai János közvetítésével megállapodást kötött, hogy a várban kettejük birtoklása jegyében mindegyikük tart egy-egy várnagyot, ugyanúgy Nyék várában is. Ott János ugyanakkor szabadon építhet, hogy az ő része se maradjon épületek nélkül. Az 1692-es leírás alapján megismert Dombóban ebből az építkezésből származott a címeres és feliratos bejárati kapu és feltételezhetően az a harminc ajtó- és hatvankét ablaknyílás kerete, amelyek „cifrán kifaragott kübül” voltak. Maga a szabályos alaprajzú vár korábbi lehetett, bár erre csak a romok régészeti feltárása adhatna meggyőző feleletet. Dombó várának ezt megelőző, legkorábbi formája teljesen ismeretlen, az azonban semmiképpen sem lehetett azonos a négyszögű, 1692-ben leírt

2.

alaprajzú építménnyel. Ennek alapján vélhető, hogy az 1520 körül végzett építkezés egy legalább száz évvel korábbi vár átépítését jelenthette. Újból csak feltételezés lehet, de nagy a valószínűsége annak, hogy Dombó várának 1520 körül Dombai Farkas és János által készítettett nyíláskeretei, címeres főkapuja, ajtajai és ablakai az ugyancsak Dombai János által készítettett nyékihez hasonlóan a Dunántúl délkeleti megyéiben megtalálható pécsi reneszánsz műhely termékei voltak.

Mindez egyetlen és rövid, ma még feltételezésekkel terhes szakasza Dombó vára történetének, amelyről ezt követően sem maradt bőségesebb tudósítás. Dombai Farkas utód nélkül halt meg, közelebbről nem ismert időben. Unokatestvére János 1536 körül távozott az élők sorából, feleségétől, Werbőczy István Erzsébet nevű leányától fia neki sem maradt. Halála után kiskorú Anna leánya Werbőczy gyámsága alá került, aki ennek ürügyén vette kezébe a családi várakat és az azokhoz tartozó uradalmakat. Sokáig nem birtokolta azokat, mert 1538-ban a Tolna és Somogy megyei várakhoz hasonlóan Dombó már Török Bálint birtokában volt. Az ő török fogságba esése után, 1541 után valószínűleg Werbőczy fia, a Dunántúl keleti részének védelmében tevékeny szerepet játszó Imre ült benne, de ő sem sokáig, Fehérvár 1543-ban történt elestét követően ugyanis Tolna megye valamennyi vára török kézre került. 1544-ben már török őrsege volt.

Az 1692-es összeírás tanúsága szerint a vár viszonylagos épségben vészelte át a hódoltság másfél évszázadát. Akkor leírt állapota nem csak arról beszél, hogy a keresztények felgyújtották, hanem arról is, ahogy a kaputorony melletti nyugati falai talán tűzérési ostrom következtében omlottak le. Újjáépítésére nem került sor, azt akkor semmi sem indokolta. A Balatontól délre elterülő Esterházy birtokok 1712-ben készült újabb összeírása szerint a vár a kuruc háború idején tovább pusztult. „Ez a Dombovár azelőtt derék hel volt, a belseiben és ahol tudny illik a pusztá vár vagyon ... most építenek az Vraságh számára egy házatt belől a pusztá vár mellett. A pusztá várban bizonyos pince is tisztogattatott a hul a borokat tartják ....Itten az előtt is mindenkor derék híd volt, az hidat Madarász László inspector ur ü kegelme újonnan in mense junio elkészítette.... A várbeli borospincéről későbbi adat nem maradt, az uradalom 1720-ból származó harmadik összeírása a Kapos folyó közepén álló, elpusztult várat említi.

A dombóvári Esterházy uradalom 1750-ben új magtárat építtetett. 1751 tavaszán a kismartoni jószágkormányzó azt jelentette Esterházy hercegnek, hogy az új magtárral baj van. Terveit a dunántúli birtokok építési ügyeit intéző kismartoni uradalmi építész, Johann Georg Wimpassinger készítette, és akkor őt, Franz Zinner uradalmi mérnököt valamint a soproni Schaffner Gáspár ács mestert küldték a helyszínre, ellenőrzési célzattal. Szemléjükéről beadott jelentésük szerint a magtár építése közben történt hibák kijavíthatók, s azért vállalják a felelősséget. Az ezzel kapcsolatos iratok említik, hogy a magtár építéséhez a vár anyagát használták fel.

Dombó vára, mint annyi sok magyarországi középkori vár, ezek szerint újkori építkezések anyagául szolgálva pusztult el a 18. század közepén. Tolna megye 1824-ben már nyomtatásban megjelent leírása azt írja, hogy „Dombóvár, hajdani Dombai Familia némelly

3.

omladékos várának a mostoha idők által össze-rágott várától veszi nevezetét .... nyugati részéről látszatóságok egy régi várak falai, mellette mocsáros erőkkel vannak körülvéve ... Jelenlegi állapotában északi külső falának állnak egyes szakaszai, közülük egy több méter magas tömb, valamint délkeleti sarka, emelet magasságban, benne egy felső ablak kávéjával és a földszint feletti boltozat vállával. Mindaddig amíg tervszerű régészeti ásatás fel nem tárja, röviden ennyi tudható róla.

A Tolna megyei Dombóvárt a hozzá tartozó uradalommal 1691-ben kapta meg Esterházy Pál herceg, az elmaradt nádori jövedelmei fejében, Simontornya, Ozora, Tamási, Kaposvár és Koppány várakkal együtt. A felsorolt várakból alig négy évvel korábban, 1686 szeptemberében űzte ki a törököt a Buda felszabadítása után dél felé nyomuló császári sereg. Esterházy nádor hivatalos birtokba iktatása ugyan csak 1696-ban történt meg, a hat dunántúli uradalom azonban 1691-től gyakorlatilag a kezében volt. Dombóvárra ez év végén küldte le a szolgálatában álló Kelcz Mihály Vas megyei birtokos nemest, aki 1692. január 9-i keltezéssel zárta le az általa készített magyar nyelvű összeírást, a Dombó várához tartozó uradalom urbáriumát. Az ezt tartalmazó vaskos iratcsomóban maradt meg a Kapos folyó mocsaras völgyében fekvő vár rövid leírása is. Ez és egy ezt kiegészítő, latin leírás, egy ugyanebből a korból fennmaradt, a várat ábrázoló metszet, valamint a jelenleg a helyszínen látható csekély romok lehetőséget adnak az egykori vár vázlatos rekonstrukciójához.

A leírás a vár alatti település ismertetésével kezdődik. Elmondja, hogy a török kitakarodása után felgyújtották, s az a várral együtt leégett, mivel azonban a Kapos mocsaraiban biztonságot nyújtó, száraz dombon helyezkedett el, hamarosan újból megtelepedett. 1692 elején lakossága Bedekovics Kristóf várkapitány fősege alatt fegyverrel szolgáló rációkból állt. A vár alatti településen kívül, a mai város helyén, a folyó melletti dombsoron is volt akkor már egy kisebb településrész.

A várról az olvasható benne, hogy az „négy szegletű”. Bejárata a nyugati oldalon levő „igen magas és erős” tornyon keresztül nyílt, amelyhez híd vezetett a várat övező vizesárkon át. A torony alatti kapualjban „egy hírmondó mozsár”, vagyis olyan kisméretű mozsárágyú volt, amelynek elsütésével ellenség közeledtét szokták jelezni a környék lakói és a közeli várak értesítésére. A torony alatt tömlőc, börtönnek használt, feltételezhetően boltozott pince helyezkedett el. A toronytól északra és délre húzódó falak ledőlt állapotban voltak. Északi irányban, vagyis „föl szélre szép házak voltak, de a bolt hajtások mind ledőltenek”. Ez az északi épület háromszintes volt, lent egykor boltozott pincével, a földszinten és az emeleten négy-négy nagyméretű síkfödemes helyiséggel. Az épület két végén – a vár udvara felé, nyugati és keleti irányban is – egy-egy újabb alápincézett torony emelkedett.

A bejárati nagy toronnyal szemben, a vár keleti oldalán „nincsen semmi ház, hanem erős fal, és azon falnak az tetején egy folyosó kübül, és faragott kü gerendákra vagyon rakva”. A 17. század végi metszeten pártázatosra jelölt külső falak közül a keletin e szerint kő konzolokon nyugvó, kő lapokból készült „folyosó” húzódott végig.

4.

A déli oldalon ugyancsak háromszintes épület állott, amely alatt kétszakaszos, boltozott pince volt. A leírás szerint földszintje és az afeletti szint padlás nélküli. Ebből az épületből a „vár piarcza”, vagyis udvara felé nyíló két „ház”-at említ még, amely az udvarba nyúló két rövid szárny lehetett. A déli épületben faragott kőből készült lépcső volt.

Befejezésképpen említi a leírás, hogy a tető nélküli várban harminc ajtónyílás és hatvankét ablak található „mind czifrán kifaragott kübül”, s a vár sarkai mindenütt faragott kövekből készültek. A már említett kiegészítő jellegű latin leírás ezt azzal egészíti ki, hogy a vár bejárati kapuja felett kőből faragott, latin feliratos címer volt, amely szerint a vár 1520-ban épült, a címer mellett pedig a W.D. betűk látszottak. A váron belül további hat ajtó latin feliratát közli. Valamennyi bibliai idézet, közülük kettő kápolna ajtót díszített. A felsorolásban az ötödik ajtónál jegyezte meg a leíró, hogy azon a Dombai család címere látszott, mellette pedig az I.D. monogram. Az összeírás készítője itt is megjegyezte, hogy az épületek háromszintesek, a nagy torony nagyon erős, és hogy fent körös-körül „ambitus”-a van a várnak a falak tetején. A magyar nyelvű leírásban csupán a keleti oldalon jelzett, ott kőből faragott és belső folyosónak nevezett védőfolyosó tehát a négyszögű vár minden oldalán megvolt. A latin leírás végül két hidat jelez a vár, illetve a palánkkal körülvett váraljai település előtt, közülük az egyik 954, a másik 850 lépés hosszú volt, a Kapos vizén és mocsarain keresztül.

Az 1692-ben készült két, egymást kiegészítő leírásból olyan szabályos négyszög alaprajzú vár képe bontakozik ki, amelynek udvarát kő konzolokon nyugvó védőfolyosóval épített, pártázatos falak határolták, nyugati oldalának közepén emelkedett a falak fölé magasodó, nagyméretű torony, belsejében pedig egymással szemben, az északi és déli oldalon alapincézett, emeletes lakóépületek álltak. Közülük az északinak az udvar felőli oldalán nyugatról és keletről kisebb tornyok álltak, a déli épület előtt pedig két, az udvar terébe benyúló építmény. A várat a vizesárok vette körül, amelyen át nyilván felvonóhidas rövidebb fahíd vezetett a címerrel és felirattal díszített kapuhoz. A kapu előtt elterülő rácok által lakott kis települést sánc és annak tetején palánk vette körül, ahogyan az a metszeten látható. A palánkban levő városkapu előtt volt a második híd, itt már a Kapos vizén át, amelynek túlsó oldalán állt a harmadik kapu.

(Forrás: ⁽¹⁾ (Művészettörténet-műemlékvédelem 6. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1994.)/Koppány Tibor: A Tolna megyei Dombó vára. pp. 159-166. ADT

⁽²⁾ Wosinszky Mór Múzeum évkönyve 34. (Szekszárd, 2012.)/Szabó Géza-Csányi Viktor: Werbőczy dombóvári és döbröközi várainak újabb régészeti leletei pp. 186-195. ADT)

Kelcz Mihály 1692-ben készült jelentése

(Tanulmányok Tolna megye történetéből 10. (Szekszárd, 1983.) Szőke Sándorné Zsíros Mária: Az 1692. évi Kelcz Mihály-féle összeírás ADT)

„INVERTARIUM

Seu Descriptio Arcis Dombo-variensis (A dombóvári vár leltára, avagy leírása)

A vár négyszegletű, napnyugotról igen magas és erős Tornya vagyon földél nélkül az Torony alatt vagyon három kapu, az melyen bé járnak az várban, előtte híd vagyon az arkon által, a kapukon mindeniken egy egy jó retesz, fejestül, Lakatostul.

Ezen Torony alatt vagyon egy hír mondó mosár és azon alól egy Tömlöcz ez Toronytul fogvást föl szélre szép házak voltak, de az bolt hajtások mind le dültenek, ugyan ez Toronytul fogvást Dél felé álló falak is le dültenek. Föl szélről avagy Északról való rész három condignatióból álló, de az bolt hajtások mind le szakadoztanak, a középső és Felső condignatio állott négy nagy házbul és azon condignatióknak az allya mind végig finom pincze volt, de annak is az boltozása le szakadozott, azon condignatiók mellett a vár piarcza felé nap nyugatról volt ismét egy alkalmas Torony, azon Torony alatt egy alkalmas kamara vagyon. Ugyan azon condignatiók mellett nap keletre vagyon hasonló Torony ennek is az allyában egy alkalmas ház vagyon, alatta pedig Pincze.

Nap keletről nincsen semmi ház hanem erős fal, és azon falnak a teteyén egy folyosó kübül, és faragott kü gerendákra vagyon rakva. Délről való rész három condignatióból állott alatta két jó pincze az edgyik az épületnek feléig, a másik pedig végig nyúl, az első pincze fölött való condignatio bolt hajtás alatt vagyon, ebből délre nyíló ajton kívül vagyon egy ház, és egy erős Bolt kinek az bolthajtása most is exstál ezen condignatiokon föllyül harmadik és negyedik mind padlás nélkül vagyon, itt a középső condignatióból dél felé nyíló Ajtóról volt megint egy derék ház, megint ebből vár piarcza felé nyíló Ajton egy más ház, és ott egy szenelő hely, és kamrácska.

Ezen condignatióban valamennyi gradics vagyon mind faragott kübül constál, és az grádicsok tartalékja mind faragott kü, az egész várban kiváltképpen szegleteken fel is faragott kü vagyon az falakban.

Ezen várban vagyon mindenestül harmincz Ajtó hely és az Ajtó lábak mind czifrán ki faragott kübül vannak. Ablak vagyon hatvan kettő azus mind czifrán ki faragott kübül való.

Kü fal-tartó szál vas vagyon m. 3 föl szélről való condignatióban Ablakra való vas rostély m. 3. Egy seregh-bonto öt puskából álló kerekkel edgyütt, szakállas vagyon m. 14. Az egész vár mind földél nélkül vagyon, az elomlott falakbul pedig alkalmas épület tehetni.

Ezen várnak Téglya vetője volt nap keletről az híd előtt mellyet az utáni jövőendőben ha kívántatnék meg csináltatni.

(Condignatio = emelet, exstál = fennáll, Constál = áll)

CONCLUDO (Összegezem)

Primo. Ezen Dombói Jóságban az Faluk nincsenek Bíróságokra osztva, és Bíróságok nincsenek úgy mint másutt hanem minden Falunak Birája vagyon, ki Annualis, ki pedig csak hebdomadalis kit jövőendőben Itten békességet adván, jobb rendbe érhetni.

Secundo. Az Faluságok is nincsenek semmi sessiókra osztva, hogy tudni illik egy Jobbágy birna egy qartát, fél sessiót, három qartát, vagy egész sessiót, és menni hold föld s menni kaszára való Réttye volna aziránt semmit nem tudnak, hanem minden ember szánt és kaszál valamennyit akar, és ott az holl akarja, mert elégséges föld s Réttye vagyon.

Tertio. Szekcső névű Falunak mind Keresztény urnak, s mind pedig a töröknek podstált Censussát világosan föll töttem és mindenképpen lucidáltam, fölis 8, 9 et 10 pro lumine Censuum Subsequentium Possessionum, azért mindenképpen a következő faluknak azon rendel foly a Censussa, valamint a Szekcsői pulter non appositus. **Quarto.** Az föllyebb megh irt faluságok csak úgy vannak mint az ágon ülő madarak, minden nyomoruságh rajtok. Ország uttyán lévén mindenütt éjjel s nappal Sok szálló Német katona, hajdu és minden féle ember, most pedig az Német Milicia tellyességgel mindennélkül enerválta, az ki föl jött az kvártélyokra és az ki acruis rajta quártélyos, úgy hogy minden gazdának három s négy Németet köl tartani, azért csak futonnan vannak kire nézve még jobban megh nem épüllnek, vagy békesség nem léssen nem illendő nagy szolgálatra vagy nagyobb Adóra őket adigálni hanem ideigh csak így köll megh tartani az mint Conscribáltattak most és az mind előtt adóztanak.

Quinto. Dombóvárosiak, és Sásdiak föll köll gondolkodni. Az kik mind fegyveresek és valamiképpen alliciálni köll őket, mert félnek, hogy szolgáló Jobbágyokká ne tétessenek, másképpen készek pusztán hadni az helységek, ha békesség léssen és jobban megh épülnek akkor bánhatni vélők amint ember akarja, úgy a több falukat is különb Adóra vehetni, avagy hebdomanalis munkára, ha úgy kívántatnék.

Sexto. Dombóvári kapitánnak Bedekovics Kristófnak írni köll hogy léssen respectus reá és az városra is az ki más képpen horvát ember, másképpen jó katona ember és alatta derék vitézek is vannak, az kik mind az kapitánnyal együtt Méltóságos Hgk gratiáját várják, mivel igen megh szomorodtanak és megh ütköztenek a midőn conscribáltam őket, hasonlóképpen Sásdiek is megh ütköztenek, és félnek hogy Jobbágyokká ne tétessenek, az kik Török el távozása után mind fegyverrel Szolgáltanak és Táboroztanak. Actum Dombóvár Die 9, Január, 1692.

(primo = először, Hebdomadalis = heti, quartát = negyed, sessio = rész, telek, Censussát podstált = fizette adóját, annualis = évenkénti, Secundo = másodszor, tertio = harmadszor, lucidáltam = megvilágítottam, 8, 9 et 10 pro lumine Censuum Subsequentium Possessionum = alábbi következő falvaknak adói fejenként, quarto = negyedszer, acruis = könyörtelenebbül, quinto = ötször, conscribáltattak = összeírtak, Respectus = tekintet, actum = készült, enerválta = tönkretette, adigálni = kötelezni, sexto = hatodszor, alliciálni = nyugtatni, gratiáját = kegyelmét)

Az idézett cikkek és írások időrendben, a megjelenés szerint lettek leírva.

Nagy Iván: Magyarország családai 3. kötet (1858) (pp. 347-348. ADT)

Dombay család (Dombói)

Tolna megyében Baranya és Somogy szélén fekvő Dombó várát birta, és arról írta magát e család. Nagyobb részben is e három vármegyében terjedt ki e család, mely oklevelekben gyakran Dombó, (vagy de Dombo = Dombay) néven fordul elő. Nevezetesebb férfiai voltak:

Dombó vagyis Dombay Miklós 1458-ban Somogy vármegye alispánja; 1462-ben pedig Dalmát- és Horvátország bánja.

Dombó Pál 1464-ben kir. fő-lovászmester.

Dombay Dávid kaposvári kapitány volt 1495-ben.

Ez vagy másik Dombay Dávid, ki Miksa császár pártosa lévén, ennek Zákán várát feladá, miért 1491-ben haza-árulónak nyilvánítá őt II. Ulászló király.

Dombay Pál és Miklós 1505-ben Tolna megyének rákosi országgyűlésre követei voltak. Nevezett Pál 1507-ben királyi táblai ülnök volt, és 1514-ben Verbőczy „Hármas törvénykönyvének” átvizsgálása is reá bízott.

Dombay János Szapolyay János király hive, 1526-ban Tolna vármegyének főispánja lőn. Benne a Dombay család fi-ágon kihalt, mert nejétől Verbőczy Erzsébettől csak leánya Anna, Henyei Miklósné maradt, ki 1559-ben Torna vár asszonyát Liqerka Johannát Horváth Gáspár özvegyét az eladástól, Mágocsy Gáspárt pedig a megvételtől tilt el, és kinek utódai a Lórántfiak után Rákóczyak és Aspremontok.

Magyar Sion 1865. (3. évfolyam) A dombóvári plébánia története (pp. 833-839. ADT)

Dombovár mváros fekszik Tolnamegyének délnyugati sarkán a Kapos folyó mellett, hol Baranya- és Somogymegyékkel határos. Mint plebánia a pécsi egyházmegyéhez tartozik, 2103 katolikus lakossal.

Dombovárnak hajdani történetét nagyjából homály borítja. Eredete azon sötét középkorba vihető vissza, melyben az ököljog uralkodott, midőn a személy és vagyonbátorságot nem törvények, hanem erőhatalom, és várak biztosíták; mi késő unokák róla csak annyit tudunk, mennyit hazai történészeink feljegyeztek, s b. e. lelkészei részint ezekből, részint pedig a dombovári urad. levéltárából, de leginkább szóhagyományból méhszorgalommal összegyűjtve a dombovári plebánia történet-könyvébe írtattak.

Dombovár nevét a hajdani Dombó család várától – melynek romjai még most is láthatók – kölcsönözte, mely családnak két utóda Pál és János testvérek; mindkettő hies törvénytudó a Kapos és Sió folyók közt fekvő földnek örökös birtokosai voltak. Dombó Pálról, Timon történetíró azt állítja, hogy Hunyadi Mátyás koronázásán mint főlovászmester volt jelen. „A 1464-o Mathias Corvinus Albae-Regiae regalibus insignibus decoratus est; huic solemnitati inter reliquos viros illustres aderat etiam Paulus de Dombo, agazonum Regalium Magister.”- Dombó Pálra, mint jeles törvénytudóra II. Ulászló idejében többekkel együtt Verbőczy Hármaskönyvének átvizsgálása bízott. „Paulo de várdá, Benedicto de Bottyán, Joanni de Ellyvbelg, Alberto de Bellyen, Paulo Bolgár, Stephano Keserü, Georgio Mekesz, Michaeli de Zób, Paulo de Dombó et Stephano Henczelffi praecipuis id temporis Juris consultis negotium ab Uladislao datum est: Leges, et approbatas Regni nostri consuetudines, a Verbőczio recens conscriptas, priusquam manu Regia firmarentur rimandi, trutinandi, discutiendi.” – Dombo Pál aggkorában halt meg, és Felső-Nyéken – Tolnamegye – az ottani kolostori templom sirboltjában temettetett el. Midőn 1760. évben a már romba dőlt kolostori templom alapkövei elhordattak, sirboltra akadtak, melyben egy kőkoporsó találtatott ezen körülírással: „Dombói Pál teste vagyon itt, ki azon tartománynak, melyet a Balatomból kifolyó Sió, és Kapos vizei körül folynak, volt örökös Ura.” Dombó János, Verbőczy Istvánnak első nejétől származott leányát, - Erzsébetet – vette nőül, de örökös nélkül elhunván, Verbőczy István vette át Dombóvárát, itt több ízben tartózkodott, sőt tartományi gyűléseket is itt tartott mint alnádor; utóbb özvegyiségre jutván, s Erzsébet leánya Dombó Jánosnő is meghalván, hogy maga után örökös hagyhasson, özvegy herceg Katalinnal második házasságra lépett; esküvőjét Döbröközön, - melyet első nejétől kapott – tartotta. . . .

Dombó város hajdan Kapos vizének jobb partján a vár délnyugati részén feküdt, mely most is emeltebb hely; s már 1332-ben temploma, és saját lelkésze volt. Ezt bizonyítja Koller pécsi nagyprepost Historia Eppatus Quinque-Ecclesiarum művében. . .

A mohácsi vésnapok után 1544. évben Dombovár is a török uralom alá jutván, a vár egy törökbasának szolgált lakásul, ki közel másfél századig háborítlanul gyakorlá zsarnoki hatalmát a szegény lakosokon, kik azonkívül, hogy a török császárnak évenként fejadót fizettek, Dombovár és a többi közel fekvő várak körüli ingyen munkára, hidépítésre kényszerítették, s nem csak török, hanem keresztény földes uraiknak is adóztak, s minden terményeikből, valamint házi állataikból is tizedet adtak. – 1686-ban Buda várának visszavétele után a dombovári török kormányzó a körülfekvő falvakat elpusztítá, s keresztény lakosait rablánczba fűzve Stambul felé hajtá, kik közül sokan a Mecsek erdejében lerázván a lánczokat, előbbi lakhelyökre visszatértek, s a vár falai körül fából kunyhókat építeni kezdének.

A dombovári hercegi levéltárban őriztetik egy régi kézirat. . . melyből kitűnik, milyen volt Dombovár 1692-ben a török kiűzetése után? kik voltak lakosai név szerint? minő helységek és puszták tartoztak hozzá? . . .

Dombónak lakosai, kik 1686-ban a vár romfalai körül megtelepedtek, utóbb elszaporodván, elhagyák telepítvényöket, s a 18. század elején ott, hol most fekszik Dombóvára várrom északi részén kezdének vesszőkből font faházakat építeni, s egyszersmint azon helyen, hol a mostani áll, templomot is emeltek, melynek alapja égett téglából, de falai vályogból, boltozata pedig csak deszkából volt, sekrestye nélkül, 2 haranggal. . . .

Polgári lexicon 1. (Pest, 1866) (p. 358. ADT)

Dombó Pál.

A királyi táblának egyik táblabírája volt 1507. eszt., mikor Ulászló a hét bányaváros szabadságait megerősítette. Hogy tanult embernek kellett neki lenni, onnan tetszik meg, mert őt rendelte ki a király a Verbőczy Tripartituma meghányására, vetésére 1514. eszt.

Hazánk s a külföld 1866. október 21. (2. évfolyam 42. szám pp. 665-666. ADT)

Dombóvár

A tolnamegyei regényes és áldott föld délnyugati végcsucsán feküdt e vár, melynek romjaiból csak két oszlopot hagyott fenn az idő vasfoga, emlékül az utódoknak.

Dombóvár nem levén nagyszerű, világra szóló események tanuja, nem csoda, ha nevét ritkán találjuk emlegetve nemzetünk képes tárházában, a történelemben; mindazáltal megérdemli, hogy vele foglalkozzunk.

Nevét a híres Dombói családtól örökölte, s alkalmasint ez által építtetett. A dombói család két utóbbi ivadéka; Pál és János elhalván, ezektől sógorsági ágon Werbőczy István, ki a magyar törvényeket összegyűjté és később alnádor lett, vevé át a dombóvári várat és ott lakott.

I. Ferdinánd király idejétől a 17. század végeig tartományi gyűlések voltak ott; mely gyűlések az ország bizonyos táján, a haza törvényhatóságai által veszélyesebb körülmények között, leginkább honvédelmi esetekben tartattak oly helyeken, melyek elég biztosságot nyújtottak az igen gyakran háborgató portyázó törökök ellen.

A mohácsi szerencsétlen csata után, a körülötte fekvő Daruvár, Egervár, Földvár és Hársvár Szelejman győzedelmes seregei által ellentállás nélkül foglaltattak el, lekoncolván azok gyáva katonáit, s rabszijra fűzván szorgalmas lakóit. Ezek sorsában osztozott Dombóvár is. Elfoglaltatása után egy basának lakóhelye lőn, ki a rossz és ihatatlan víz miatt ólomcsöveken jó vizet vezetett a várba.

Több történetíró állítása szerint e várnak alakja négyszög volt, melynek nyugati oldalán igen erős és magas őrtornyok valának. Háromemeletes volt, s déli oldala a török idejében börtönül szolgált, hol nem egy magyar kesergé és óhajta szabadságát. A mostani tisztartói lakban néhány évtized előtt egy magyar ifjú török fogsága alatti szenvedésének önmaga

által írásba foglalt történetére akadtak, mely azonban eltűnt. 1683-ban, midőn Kara Musztafa 300,000 emberrel Bécset ostromolni kezdé, de onnét elveretett, s mert belátá, hogy Magyarországon nincs maradása, - a Dombóvár körüli helységek elpusztítottak, s a vár néhány keresztény által fölggyújtott. Azóta föl sem épült és romlásnak indult. A nép a kiállott szenvedések után, a csaták szüntével azon dombon kezdé építkezni, melyen mai napig is a népes Dombóvár mezőváros fekszik szorgalmas földmívelő lakósaival és csinos templomával, urasági épületeivel.

Ennyit jegyezhetünk föl a történelemből azok közül, mik Dombóvárra vonatkoznak.

Vidékének szépsége gyönyörrel tölti el a szemlélőt; a távolban kékel Baranyának vadregényes Mecsek-hegye, míg emitt a Kaposból fölröppenő kacsák zsivaja zavarja a méla csendet.

A fényes várnak, hol hajdan hazánk sorsa fölött tanácskoztak, jelenlegi birtokosa hg. Eszterházy Pál.

Fővárosi Lapok 1887. március 12. (24. évfolyam 70. szám pp. 505-508. ADT)

Dombóvár Tolnamegye délnyugati szögletében fekszik, Baranya és Somogy megyék határán. Nevét ama két-emeletes várkastélytól vette, melyet a Kapos vize egykori bozótszigetén valószínűleg vásáros-dombói Dombay Pál jogtudós, a Verbőczy István „Hármas könyve”-tíz bírájának egyike, a tizenhatodik század elején épített. Ebből jelenleg csak egy szöglet- és egy oldalfal maradt fön. A bozótszigetet pedig rég kiszáritották. Dombóvár a török időkben nevet adott egy az itteni őrségnek adózó nahia járásnak; ma Tolnamegye egyik szolgabírói járásának, a pécsi püspökség egyik esperességének és az Esterházy hercegek egyik uradalmának. A község közel háromezer lakóst, ezek közt ötszázötven zsidót számlál. . . .

Drágfi Bertalan, II. Ulászló erdélyi vajdája 1495-ben ostrom alá fogta Kaposvárt, a királylyal dacoló Ujlaki Lőrinc várát. A várnagy, Dombai Dávid, vitéz ellenállás után föladta a várat s Ujlaki megkövette a királyt.

Ez eset után építteté, valószínűleg Dombai Pál, mint már megjegyzők, a Kapos bozótszigetén Dombóvárt. A két-emeletes várkastélynak volt 62 ablaka, 30 ajtaja, mind faragott kő szegélyezettel, nyugatra néző toronnyal, alatta hármas kapuval s a kastély alatt pincékkel. A négyszögű kastély hossza 55, szélessége 30 lépés volt.

A szomszéd Döbrögesztet Verbőczy István, a nagy jogtudós neje Laczkfi-lány jogán bírta, kinek halálával a hatvanas öreg 1532-ben másodszori házasságra lépett Serecsen Jánosnak, Tolnamegye Zápolya-párti főispánjának özvegyével: Herczeg Katalinnal. Verbőczy leányát Erzsét, elvette Dombai János, kinek magtalan halála után Dombóvár Verbőczy Imrére jutott.

Két évvel utóbb, hogy a török Budát, Tolnát, Somogyot, Baranyát (Szigetvár kivételével) elfoglalta, 1543-ban a török elől menekülő pécsi polgárokat Verbőczy Imre dombóvári katonái gyalázatosan megrabolták; de néhány nappal utóbb a török őket is kirezzenté

várkastélyukból. A török, Magyarország háromnegyedének ura, a megyék s járások helyett, szandsák-, nahia kerületekre osztotta föl a hódított földet és népet. . . . Tolnamegye falvait mindjárt a hódítás első évében, 1543-ban, az adókönyv (defter*) szerint a simontornyai, szekszárdi, koppányi s kis részben a pécsi szandsák alá osztották. A dombói nahia a koppányi bég alá, ez pedig a kanizsai pasa alá tartozott. A török katonaságot a földesurak és apátok elhagyott váraiba, kastélyaiba és kolostoraiba szállásolták el. A szekszárdi apátnak azelőtt száz lovasa állott ki az országos bandériumokba s most 243 mindenféle fegyverzetű török őrség foglalta el az erőddé átalakított apátsági kolostort. A dunaföldvári apátságba 106, a döbröközi erődbe 262, a dombóvári kastélyba 86, a simontornyai várba 191, Kaposvárba 219 minden fegyverzetű őrség szállott. . . .

Buda visszavétele s a töröknek vidékünkéről elűzése után még évekig tartott a láz a nemzet testén, majd a kurucvilágban nyolc évre ismét kiújult, hogy a kétszáz éves háborúságot és nyomort ismét huzamos béke váltsa föl.

Herceg Esterházy Pál nádor, mint az új szerzeményi bizottság elnöke, minthogy az alig félszázadig fénylett Verbőczyek kihaltak, az utolsó Dombaiak egyike Palástinál, másika Szigetvárnál elesett, az urtalan Kapos folyó mellékét, mintegy 25 négyszög mérföldnyi termékeny tért, királyi adományul fölkérte, mely birtokról idővel az ozorai, dombóvári, kaposvári és szentlőrinci uradalmak alakultak. . . .

1691 végén, herceg Esterházy Pál nádor, mint a Kaposmellék új földesura, 1691 végén elküldte Kelcz Mihály királyi számvevőt a régi vásáros-dombói uradalom állapotának fölvételére. Kelcz a jelentésben írja, hogy a várkastély, miután a keresztények az előtt öt évvel felgyújtották s a törökök elhagyták boltozatai beszakadozván, lakhatatlanná lett. Leírja a benne levő szobákat, termeket, pincéket, s hogy a toronyban van egy jeladó mozsár, földszint tizennégy szakálás és egy ötcsövű seregbontó. Környéke a bozót közt lapályosb, mint Kanizsáé, noha emitt pasa uralkodott.

A rom körül száznégyszáz rác katona és hat magyar jobbágy tanyázott apró nád-kunyhókban, részint gyalogok, részint lovasok. A rácok itt is, mint a vidék egyéb erődeiben a törököktől visszamaradt martalócok, I. Lipót szolgálatába ajánlkoztak a kurucok ellen. Összeirt neveik mennyire elűtnek a mostani rác nevektől: Orczi Szekula, Döbröközi Radonya, Tamási Milota, Szabó Vukman, Kisfaludi Osztván, stb. Ezek a termék-tized fizetésére ajánlkoztak; de a jobbági munkára nem. A kuruc háború után a Tolnába telepedett rácok a jobbágymunka elől el is költöztek a Száva mellé. Helyökbe magyarok és németek telepedtek a puszta földekre. . . .

Évek múlva a kurucvilág lecsöndesedése után, nyert két-két soltész magyar gazda megbízást Dombóvárnak ötven, Döbrököznek 120 telekkel való betelepítésére. Dombóvárnak 1740-ben még csak 258 lakosa volt. Önálló plébániája és temploma 1757-ből való.

(Kelcz Mihály az érdekes adatait az uradalmi levéltárból, néhai Hegedüs Alajos Dombóvárnak 1829-től 1851-ig plébánosa, mint történetkedvelő, több korabeli jegyzettel bővítve, „Dombóvár története” című kézirati művében hagyta fenn. Többi közt Roth és Philippovics tábornokok horvát hadának Dombóváron át Ozoráig föl s visszavonulását is leírta benne. E művet lelkes utódai saját koreseményeik megírásával folytatják. Az

12.

uradalmi levéltár, melyben Kelcz e jelentésen kívül egy fiatal magyarnak a dombóvári török pincerabságában szenvedt kesergése, a telepítési szerződések s más ily iratok is foglaltattak, 1861-ben, az uradalom bérbeadásával, az akkori ügyvéd kezén maradt, hol – mint sok egyéb becses okmány – midőn a jószág urat cserél, alkalmasint elszóródott. Kár. Hőke Lajos)

Dombóvár és Vidéke 1899. február 26. (1. évfolyam 10. szám pp. 1-3.)

Verbőczyek és Dombaiak szereplése vidékünkön.

II. Ulászló korabeli zavaros időkben épült fel Dombóvár vára. A vár építésére indító okul a következő esemény szolgálhatott. Drágfi Bertalan erdélyi vajda ugyanis 1493-ban megostromolja a Miksa-párti, Ujlaki Lőrinc várát, Kaposvárt. A várnagy Dombai Dávid vitéz ellenállás után Drágfi seregével szemben kénytelen volt a várat feladni. Ez és ehhez hasonló események kényszeríthették Dombai Pált, Dávid rokonát, hogy Vásáros-Dombó környékén elterjedő birtokainak védelmére várat építsen. A vár építésének befejezése – tekintve az akkori idők lassu építkezését – a XVI. század első éveire esik.

Korántsem kell azonban gondolnunk, hogy e vár – legalább is ez időben – vajmi élénk életet mutatott volna. A vár ura, Dombai Pál ugyanis a budai királyi táblán ülnök volt és mint ilyen, idejének java részét Budán töltötte.

Ezen idő körül (1814. sz. Erzsébet-napján) szentesíti II. Ulászló Verbőczy István Hármaskönyvét; a szentesítés előtt tízes bíráló-bizottságot küld ki, melynek egyik tagja Dombai Pál volt.

Verbőczy István és Dombai Pál barátságára ez a tény is nagy befolyást gyakorolhatott; barátságuk azonban már jóval korább keletű.

Verbőczy ugyanis neje révén – ki Laczkfy lány volt – már a XVI. század elején Döbrögeszt (Döbrököz) várának birtokosa volt. E váron kívül Verbőczynek Tolnában és Somogyban még egyéb birtokai is voltak. Erre vonatkozik egy 1524. március nyolcadikáról kelt adomány levél, melyben II. Lajos király a magtalanul elhalt Mayos Mihály összes tolnai és somogyi birtokait Verbőczynek adományozta.

Bár maga Verbőczy nem sokat tartózkodik ezen birtokain, Dombai iránti barátságát a szomszédság is nagyban növelte.

Szolimán szultán 1532-iki Bécs ellen irányuló hadjárata, melyben Siklóstól Kőszegig terjedő várak nagy részét elfoglalta, továbbá az 1522. és 1540. évek közé eső harcok Döbrögesztre és Dombóvárra nem voltak veszélyesek. Verbőczy ugyanis Szapolyai János királynak Szolimánnal 1529-ben kötött békéje után szintén a török pártra lépett át és rövid idő alatt az ország főbírája lett; mint ilyen magas állásu hivatalnok könnyen megszabadíthatta Döbrögeszt és jó barátja várát, Dombóvárt a török dúlásaitól.

A harmincas évek vége felé e két család barátsága házasságba nyilvánul; Dombai Pál idősebbik fia, János házasságra lép Verbőczy másodszülött lányával, Erzsébettel.

Megváltoznak azonban e békés viszonyok mindkét várban Verbőczy Istvánnak 1541-ben bekövetkezett halálával. Fia, Imre ugyanis átlépett a császáriak (Ferdinánd) pártjára és ez időtől kezdve meglehetősen sok galibát szerez a töröknek.

Verbőczy Imre jártas volt a harcban; erről tanuskodik Tinódi Sebestyén 1541-ben írt költeménye, melyben Török Bálint dárdai táborozását leírva így emlékezik meg Verbőczyről:

Jó Verbőczy Imre néki kedves vala,
Mint egy atya fiát ugy szereti vala,
Mert nagy szíve szerint néki szolgált vala,
Basa sátorában akkor véle vala.

Hogy Verbőczy ezen haditudományát tényleg felhasználta a török ellen, erről szintén több bizonyágunk van. Az első között, hogy Ferdinánd Verbőczy Imrét a török ellen tett szolgálatainak megjutalmazására 1542. február 7-én Tolna-vármegye főispánjává nevezi ki. A második bizonyíték Tinódi Sebestyénnek egyik költeménye melyben „Verbőczy Imrének Kaszon hadával kozári mezőn viadalja”-t énekli meg.

Ebben az ütközetben részt vettek a Dombaiak és talán maga Tinódi is jelen volt.

E költemény tartalma a következő: Kaszon bég (Mohácson, később Pécssett, 1548. február havában már budai pasa) panaszkodik, hogy Döbrögeszt miatt nincs szabad járása Tolnában, nem rég is Verbőczy katonái számos vitézét leölték. A jelen levő Murat bég követének ösztönzésére meg akarja támadni Döbrögeszt várát.

A pécsi urak értesítik a tervről Verbőczyt, ki 425 emberből álló seregével Kaszon elé indul. A mai Rácz-Kozár melletti síkon ütköznek össze; a csata nagyon heves, maga Verbőczy is megsebesült de végre még is győz:

Rövid időn vége lőn az viadalnak,
Tizenhat foglyokat jókat fogdosának,
Tíz híján száz fejet vevének, hozának,
Kétszázhusz magyar rabot szabadítának.

Verbőczy azonban a töröknek nem sokáig tud ellenállni; 1544-ben vára már török kézben van.

Erről szól Tinódinak 1548. Sz. Lőrinc estén kelt levele:

Bassa ímezt mondja: Verbőczy István Budán (török) császárnak megígérte vala az ő várát, Döbrekezt; osztán, hogy meghala, sz fia (Imre) menyárást német királyhoz állá mend várastul és onnan nagy sok kárt tött az császár szolgálainak, kit mind tud az császár és soha nem adá meg az várát császárunk az atyja ígéreti szerint, hanem császárnak budai bassát kellett nagy haddal, ágyuival reá küldenie és nagy sok ember kárral vitette meg stb.

Hogy ki foglalta el a várát, arra nézve Tinódi a következőket mondja:

Kiszála sok néppel Mehmed basa,
Simontornyát, Döbröközt és Ozorát
Megvevé, elfoglaltatá az basa,
Onnan Hatvanra idula az basa.

Sokkal nehezebb azonban Dombóvár elestének idejét megállapítani. Valószínű, hogy Mehmed elfoglalva Döbröközt, a szomszédos Dombóvárt sem kímélte meg; ez azonban még nem feltétlen bizonyos. A török ugyanis az elfoglalt várakról rövid időközökben pontos tudósításokat küld a budai basának.

Egy ily tudósítást találunk Döbröközre vonatkozólag:

Döbröközi zsoldlajstrom a 952. év utolsó negyedéről (1545. december 5. – 1546. március 2.)

Míg ellenben Dombóvárról a legelső ily tudósítás: A dombói várbeli unfedzsik és martalócok 559 – 960 (1552 – 1553) évi zsoldjegyzéke. Másrészt Tinódinak utoljára idézett, 1548-ból származó költeményében Dombóvárt már a török által elfoglalt várak között említi.

Ilyen körülmények között Dombóvár bevételeinek idejét 1544 – 1548 közt kell keresnünk.

Verbőczyék Döbrököz eleste után az ország császári részén elterülő birtokaik egyikére, valószínűleg Verbőczre vonulnak vissza. Erre vall azon körülmény, hogy Verbőczy Imre fia, Gergely 1582-ben Verbőcz községtől birtokaira új adományt kér.

Másképp áll a dolog a Dombai családdal; összes birtokuk a török hódoltsági területen lévén, kénytelenek más várakhoz menekülni. Dombai Pál két fia közül a kisebbikről csak annyit tudunk, hogy Palástnál esett el; az idősebbik, János (Verbőczy Imre sógora) Szigetvárra a Zrínyiekhez menekül. Hogy mikor és meddig tartózkodott itt, arra nézve határozott adatunk nincs; annyi azonban tény, hogy Zrínyi Miklósnak 1566-ban történt kirohanása alkalmával ő is az utolsó hatszáz között lelte hősi halálát.

Ő volt a Dombai család, Gergely pedig (Imre fia) a Verbőczy család utolsó férfi tagja.

Női ágon azonban a család tovább fejlődik és nemsokára hatalmas ágakat hajt.

Dombai János és Verbőczy Erzsébet házasságából született Anna, Henyei Miklós felesége, ki már dédanyja Lórántfy Zsuzsannának, I. Rákóczy György erdélyi fejedelem feleségének.

Vida Arthur

Dombóvár és Vidéke 1899. március 12. (1. évfolyam 12. szám pp. 1-3.)

Dombóvár története.

Dombóvár – mint legtöbb kővárunk – a tatárjárás után, a tizenharmadik század második felében épült fel, kezdetben királyi vár volt. Az Árpád-ház kihalása és az Anjou-ház megerősödése közötti időben, Henrik bán családjának fondorlatai a polgárháború iszonyait árasztották vidékünkre. Dombó várát is Henrik bán fia János tárnokmester tartja hatalmában. Várnagy benne 1310-ben és 1313-ban István volt, kinek jutalmul Koppány vidékén juttatott ura egy birtokot. Róbert Károly letiporta a királyölő nemzetséget, Dombóvár ismét királyi kézre került, onnan a Dombai nemzetségre. Dombai nevű család több is szerepelt akkoron, nem mindig tudjuk a felmerülő ily nevű egyéneket biztosan beosztani. Egyébként is akkor a nemzetségére büszke ur, nemzetségi neve mellett, hol egyik, hol másik birtokáról, tehát többféleképp nevezte magát.

Miután a bennünket érdeklő Dombai család iratai lappanganak, nem tudom ki volt, hogy hívták előbb azt, ki Róbert Károlytól Dombóvárat kapta.

Biztosan tudom azonban, hogy István fia Péter, ki 1337-ben a nyulszigeti apácák Igalvidéki birtokát foglalta, dombóvári Dombai volt, és az volt Péter fia, Domokos is, kinek egy szakcsi jobbágya 1348-ban kilenc márkát fizet, amiért a nyulszigeti apácák egy jobbágját megölte.

Ugyanezen Domokos Dombóvár és Dáróvár között 1358-ban a szegzárdi convent által a határokat igazíttatja ki, megkezdik a munkát a Kapos vizétől délre egy hegyen, és mindig délre és nyugatra haladnak.

Száz évvel utóbb Dombai Frank özvegye és két fia Pál és László laknak a várban. Az Erzsébet királyné és I. László közötti villongások között Szerdahelyi Derzs és neje Kaposvár vidékéről ezüst holmit, értékes ingóságait és okleveleit tizenkét ezer forint értékben biztosb őrzés végett Dombó várába viszik. Elmulván a vihar, 1445 tavaszán értékeiket visszahozni akarják, de az őrizők törvényes formában kiállított menedéklevelet kívánnak. A somogyvári convent előtt állítja ezt ki Ders uram, és ismét beállít kincseiért. Bejutva ekkor az öreg toronyba, meglátja, hogy a szekrényké és a ládák fel vannak törve – nem akarja kiadni a menedéklevelet. Elvették tehát tőle karhatalommal, és kilódították a várból ingóságaival együtt. Ez 1445. június 3-án történt. Nagy per lett ebből, amelyben 1447. májusban Dombai László ötvened magával esküt tett, hogy okmányokat megőrzés végett át nem vett. Ennek dacára július 2-án hétszáz arany fizetésre halasztást kérnek. Ez időtájt már a felsőnyéki vár és tartozékai is a két Dombaié volt. 1452-ben sok nyéki, horhi, fürgedi, hidvégi jobbággyal a nyéki és dombóvári várnagyok Thamassi László özvegyének birtokaira ütöttek, sok jobbágyat és jobbágyasszonyt összeverték, sebeztek, megöltek. Tamásit elpusztították, innen a barmokat, Fürgedről a juhokat elhajtották. 1452. december 6-án Szakcson azért Dombai Pál és László perbe idéztettek. A dombóvári pusztító várnagyot Uzdi, másképp Varjasi Eleknek hívták.

Dombai Pál 1459-ben már somogyi főispán volt, és kiváltságot nyert a pápától arra, hogy a hajnal sötétjében is mondathasson házi papjával, hordozható oltáron misét. Dombai László 1459-ben február 4-én Mátyás királynak Budán hűséget esküdött. 1460-ban Dombai Pál már Tolnamegye főispánja is volt, László pedig 1461-ben a királyi kamara főnöke, mindketten tehát Mátyás király udvarának oszlopos urai, részesei a nagy király kulturális, politikai messzeható törekvéseinek. 1470-ben mindketten főispánjai egyuttal Tolnamegyének is.

Előregedvén ezen urak, utána fiaik Dombai Miklós és Pál Következtek, kik nemcsak Pápa vidékén, de Szucsány várában és tartozékaiban is birtak birtokokat. Ugyanők 1505-ben az emlékezetes rákosi gyűlésen Tolnamegye képviselői. Dombai Pál 1507-ben már a királyi tábla egyik bírása, aki 1514-ben Verbőci híres törvénykönyvének megbíráására kap megbízást. Nagy tekintélynek örvend, gyermekei gondozását, vagyona kezelését halála esetére reá bízta 1517-ben a híres Bodó Ferenc.

Semmi kétség benne, hogy a Dombaiak kezén kétszáz esztendőn át nem maradt változatlanul a dombóvári ódon királyi vár és kastély, amely kezdetben egy toronynál és körfalnál egyéb alig lehetett. Nem csak az idő ugynevezett vasfoga, de a változott

életviszonyok, a család megnövekedett fényle, tekintélye kívánt átépítéseket és kibővítéseket.

A török kiűzése után valaki leirogatta az ajtók fölött még akkoron olvasható, bizonyára kőbe vésett föliratokat. Ezek szerint a kapuk fölött latinul a címer alatt ez állott: Építette 1520-ban D(ombai) F(arkas). Másik kapu fölött: „Házam a jámborság házának fog neveztetni.” A harmadik fölött: „Béke a belépőknek, az itt lakóknak üdvösség adassék.” Egy ajtó fölött ismét a Dombai család címere és J D (Dombai János?) betűi. A vár ekkor egyes részeiben három emeletes volt és egy igen erős tornya vala – bizonyára az épület legrégebbi része. 1520 körül itt, Felsőnyéken és egyéb váraikban Dombai János és Dombai Farkas székeltek, János 1526-ban János király részéről Tolnamegye főispánja volt és megéri azt a szerencsétlenséget, hogy a mohácsi ütközet után szerte kalandozó, portyázó törökség ide is érve, várát megégeti. A nagy pusztítások megingatják a családok anyagi jólétét, Dombai János is, – ki mindent újraépíteni, felszerelni tartozik – sokféle bajokba kerül. Egyed, igali plébánossal 1530 körül, beteg ágyában Gergely dombóvári plébános közbenjárására rendezi adósságos ügyeit. Ez a János volt Verbőczy István veje, de 1537-ben már sem ő, sem Farkas nem éltek, özvegyeik maradtak ama mostoha idők ezer bajai közepett, a mihez az is járult, hogy magtalanul hunyván el, Dombai János és Farkas birtokait János király másoknak adományozta, az adósságokért pedig mégis a két szegény megfogyatkozott özvegyet, Pető Krisztinát és Ártánci Ilonát sanyargatták a hitelezők. Az igali plébános 1538-ban is háborog pénzeért, a pécsi püspöki vikárius, más tartozások miatt, egyházi átokkal fenyegetőzik. Verbőczy sem volt pártfogó, mert unokája Anna, Dombai János első feleségétől született, Pető Krisztina tehát mostoha volt, és Dalmand város miatt Verbőczyvel is perbe került. Néhány Hédervári Ferencnek és a tamási templomnak férje kezén maradt ingóságai és ezüst holmii miatt is vannak bajai az özvegynek – de véget vetett a bajoknak és életnek itt a török, aki az 1543 és 1544-ik évek között télen Dombóvárat is elfoglalta.

Pető Krisztina másodszor Henyei Bernáthoz ment férjhez, mostoha leánya Dombai Anna pedig Henyei Miklóshoz. Férjeik oldalán találván menedéket, a pusztulás és szenvedés házából, mely íme, nem neveztetetett „jámborság házának”, messze költöztek.

Dombóvár sorsáról a hódoltság alatt és a visszahódítás óta talán más alkalommal fog mesélni
Öreg Ádám.

Alkotmány 1900. szeptember 26. (5. évfolyam 229. szám p. 1. ADT)

... A dombóvári és ivánkai Dombay család Dombóvár község területén virágzott. Övék volt az egész dombóvári uradalom. Később a család többfelé ágazott szét az országban. A legidősebb ága Gyöngyösön telepedett meg. Ennél volt a Dombay család eredeti címeres nemes levele, mely még az 1850-es években is, Dombay János, Gyöngyös város első tanácsosának (alólirottnak anyai nagatyja) birtokában volt.

Mivel azonban neki fiu gyermeke nem lévén, átadta azt öccsének, ki fiugyermekek, illetve utódokkal rendelkezett. Mielőtt azonban azt átadta volna, lefestetvé, hogy nála is megmaradjon másolatban. A lefestett másolat jelenleg alólirott birtokában van és a következőképpen néz ki:

Keresztvonallal négy részre osztott álló katonai paizs, melynek felső jobb és alsó bal kék mezejének jobb sarkában egy szikla emelkedik, melyre egy kétfarkú, veresnyelvű kiöltő aranyoroszlán megy fel, bal első lábát a szikla tetejére téve, jobb első lábában kivont aranykardot tartva, mintha vágni akarna véle; a paizs bal felső és jobb alsó vörös mezejében pedig háromszögben felfelé repülő három fekete holló látható. A paizsot rostélyos, azaz nyílt katonai sisak fűdi, királyi koronával díszítve, melyből fehér ruhába öltözött, vörös vállkendővel kereszt alakban övezett angyal feje fölött ragyogó arany csillaggal s kifeszített fehér szárnyakkal, mindkét kezét felemelve, jobbában zöld babérkoszorút, baljában pedig aranykeresztet tartva emelkedik ki. – A sisaktakarók színe: jobbról kék-arany, balról vörösezüst. – Mindez pedig egy nagy zöld babérkoszoruban van bele illesztve, melyet köröskörül oszlopszerű díszítés környez. – Alatta ezen felirat: „Insigne nobilis familiae Dombay de dombovár et ivánka.”

. . . A Dombay család ezen címert és nemességet a kereszties háboruban szerezte, azért van rajta az angyal kezében a kereszttel. . .

Századok 1910. (Komáromy András: Verbőczy István és fia p. 284. ADT)

Dombay János halála után Verbőczy elvette az unokáját mostohájától, Pethő Krisztinától, mivelhogy János király 1537-ben az árva személyének és javainak törvényes gyámságát rá ruházta s az özvegyet Dombay jószágaiból hitbérrel és jegyajándékkal megkínálta. Ez azonban nem elégedett meg vele, hanem férje végrendelete alapján mind az árva gondviselését, mind Nyék várát holtá napjáig magának követelte. Két esztendei perlekedés után 1539-ben választott bíróság ítélete alá bocsátották az ügyet. Az igazlító jámbor férfiak, nevezetesen Frangepán Ferencz kalocsai érsek, Fráter György kincstárnok, váradi püspök, Eszéki János pécsi püspök, Szaniszló fejevári prépost, kir. személynök, Perényi Péter országos főkapitány, Abauj vármegye örökös főispánja, Homonnai Drugeth István zempléni főispán és Bajoni Benedek, Izabella királyné udvarmestere, az országbíró elnöklete alatt Verbőczy javára döntöttek, a ki az ítélet alapján Dombó várát, Nyéket és unokájának egyéb javait kezéhez vette.

Tolnamegyei Ujság 1925. augusztus 01. (7. évfolyam 30. szám p. 2 ADT)

Dombó-vár: Dombó, castrum Dombó (Kismartoni llt. 1453.) tehát a várnak volt a neve Dombó V. ö. Cs. i. h. Tompó fia alapi Tamás, a fejeermegyei összes besenyők nevében Róbert Károlyhoz 1352-ben intézett kérelmére úgy őt, mint a többi fejeermegyei besenyőket valóságos magyar nemesek közé vette fel. 1395-ben Alapi Dombó besenyő, szolgabírói

tisztséget viselt. (Károlyi Fejérvármegye monográfiája I. kötet 176. és 180. lap) Dombóvár neve tehát eredeti besenyő személynév.

Nemzeti Ujság 1931. február 27. (13. évfolyam 47. szám p. 10. ADT)

Megtalálták Dombó Pál várának alagutját.

Dombóváron az Andrassy-utca elején beszakadt a gyalogjáró. Alatta kiboltozott alagut bejárata mutatkozik, mely valószínűleg az egykori Dombó Pál várához vezet. Minthogy az alagut tele van vízzel, behatolni még nem lehet. A bejárat közelében azonban már tegnap találtak egy koponyát és egy kardot, mely a török hódoltság idejéből való.

Tanulmányok Tolna megye történetéből 1969. (Tanulmányok Tolna megye történetéből 2. (Szekszárd, 1969) p. 17. ADT)

... Nézzük ezután, hol álltak a tolnai várak és kik voltak birtokosaik a mohácsi csata idejében. .... A tekintélyes megyei köznemesség sorából emelkedett ki Dombay János, Dombó és Nyék, mesztegnyői Szerecsen János, Döbrököz és Dáróvár, valamint györgyi Bodó Ferenc, Anyavár ura. Dombay 1526-ban János-párti főispánként kerül szemünk elé, talán időlegesen Ferdinánd pártjára állt, rokoni kapcsolatai alapján azonban inkább János hívének gondoljuk a 30-as években is. ....

Tolna Megyei Népújság 1970. április 01. (20. évfolyam 76. szám p. 4. ADT)

. . . Így épült fel valószínű az Árpád-háziak idején „Dombó” vár, amely nevét a szláv „tölgyes”-t jelentő szóból vette. Ez a fallal megerősített lakótorony az Anjouk idején került a Dombaiak birtokába, bizonyítják a XIV. századi iratok. A vár fénykorát a XV. században élte. A Dombaiak hűséget esküdtek Mátyás királynak és az udvarnál jelentős szerephez jutottak. A család anyagilag megerősödött és a várat a XV.-XVI. század fordulóján felújíttatta. Faragott oszlopai híven tükrözték Mátyás udvarának hatását.

A család legkiemelkedőbb tagja Dombai Pál jogtudós, aki részt vett Werbőczy törvénykönyvének felülvizsgálásában. A várban 1520 körül Dombai János és Dombai Farkas élt. A vár és a család tekintélye már életükben hanyatlásnak indult. Siettette ezt a pusztulást a török támadása is. Lakói állandó csatározásokat folytattak a törökkel. Falai közt ekkor fordult meg Tinódi Lantos Sebestyén és sebesülten a várban írogatott. A vár sorsa azonban megpecsételődött. A török az 1540-es években elfoglalta, török végvár lett és egy kisebb közigazgatási egység központja. A vár melletti városból a lakosság elmenekült és részben elpusztult. Helyüket fegyveres rácok foglalták el.

A török kitakarodása után az elvadult terület új gazdára várt. A Dombaiak nem jelentkezhettek többet, mivel a család férfi tagjai a török elleni küzdelemben elesetek. Bár női ágon a család

tovább élt és Rákóczi Ferenc ősei közt ott találjuk a Dombaiakat is. A vár és környéke a Habsburgokat hűségesen kiszolgáló Eszterházy tulajdonába került. Ők a várat nem tartották érdemesnek többé rendbe hozatni. Az ott lakó rácok a Rákóczi-szabadságharc után délre húzódtak. A kevés magyar lakosság pedig elhagyta a romos, vár melletti települést és a XVIII. század elején a ma Kakasdombnak nevezett részen lerakta a mai település alapjait. . .

Tanulmányok Tolna megye történetéből 1974. (Tanulmányok Tolna megye történetéből 5. (Szekszárd, 1974) p. 95. ADT)

.... Már 1699-ben, a karlováci békekötés után felmerült a magyarországi várak lebontásának terve. 1701-ben fogtak hozzá, de az igazi munka csak 1702 tavaszán indult meg. A pénzt a magyarországi kamarák adták, de a munkásokat a megyéknek kellett küldeniük. Megyénkre 40 embert róttak ki, akiket a kanizsai várhoz kellett elküldeni szerszámokkal együtt. A lebontandó várak között szerepelt Simontornya és Fehérvár is; az előbbi azonban szerencsére elkerülte ezt a szomorú sorsot, de Fehérvár lebontása 1702 tavaszán megindult, s hozzá megyénkből is kirendeltek munkásokat.

Ugyanekkor került sor Dombó vára lebontására is. Ezt azonban maga az uradalom végeztette el, s az októberi közgyűlés úgy határozott, hogy a jövő repartíciókor a 25 forintra rugó költségeket le fogják vonni az adójából. ....

Tanulmányok Tolna megye történetéből 1979. (Tanulmányok Tolna megye történetéből 9. (Szekszárd, 1979) p. 352. ADT)

Dombó vára. Dombó vára Somogy megye határán fekszik. A magyarok Dombó várának mondják, mintha magas helyen álló vár volna. Valójában nincs magas helyen, csak kissé emelkedik ki a környékéből, a Kapos menti járhatatlan mocsarakból, amelyeknek a déli oldalán van Dombó. Nem is fekvésétől kapta nevét, mint inkább a régi Dombó nemzetségről, amely vagy alapította, vagy birtokolta ezt a várat. Nem tudni, hogy ki építette, de alakja régi magyar eredetre utal. Simontornyától öt mérföldre van. A tatár és török háborúk idején a környék menedékhelye volt. Egészen 1599-ig állott fenn, majd a barbárok, majd ismét a keresztények kezén. Utána rommá lett vagy azért, mert lerombolták, vagy nem akadt, aki megújította volna. Zeiler helytelenül összezavarja a szlavóniai Dambró helységgel, melyről Istvánffy úgy emlékezik meg, hogy Dambrót, a zágrábi püspök városát a törökök szétdúlták és felégetve bemocskolták. Ellenben a mi Dombónkra kell értenünk, amidőn azt mondja: akkor ennek a vidéknek minden törökét olyan rettegés és félelem töltötte el, hogy Koppányt, Dombót, Ozorát, ezeket a Kapos menti megerősített várakat elhagyták és Szigethre, Fehérvárra és más biztonságos helyekre menekültek feleségeikkel, gyermekeikkel és értékesebb ingóságaikkal, sőt Fehérvár és Pécs is rettegett. A vár mellett fekszik a város, magyar lakosai nem igen művelik földjüket.

Városi monográfiák – Sásd 1982. (pp. 109-113. ADT)

. . . Meg kell még itt emlékeznünk az egykori regölyi főesperességnek a Kapostól D-re elterülő, és a mai Baranyába átnyúló részéről. Szűkebb környezetünk ez. Györffy térképén e területet Koppány idejében a Zselic őserdei borították. Csak Koppány (feltételezett) ükapjának, Tarhosnak és nagybátyjának, Tormásnak, a mai Baranya-csatorna, gödrei vízfolyás és szági-patak partjain húzódó szállásváltó útvonalat találjuk a térképen, a két Árpád-leszármazott itteni szállását idéző Tarrós és Tormás helységekkel. Ezen kívül Koppáynak a Tolna-Somogy útvonalat ellenőrző vára Dombó és egy elég bizonytalan státuszú Jenő helynév szerepel a térképen.

Dombói uradalom

(Sásd, Hörnyék, Váznok, Meződ)

Községeink közül Sásd, Meződ, Váznok és a Sásdba beolvadt Hörnyék tartozott a középkorban Dombóvár uradalmához. Az uradalomnak nevet adó vár a Kapos árterében egy teraszon épült ott, ahol a Kapos völgye szélesen elterülve fogadja magába a Baranya csatorna völgyét. A vár fennmaradt romjai a Kaposszekcső-Dombóvár közötti út közelében Ny-ra ma is láthatók. A Kapos áradásakor vagy a talajvíz feltörésekor tűnik elénk, hogy a várnak és az azt körülvevő térnek voltaképpen a Kapos hajdan szélesen elterülő medréből kiemelkedő sziget adott egykor helyet.

A vár valószínűleg a tatárjárás után épült, és nem azonos az előző fejezetben említett földvárrel, mely ettől ÉK-re kb. másfél km-nyire, a mai Dombóvár területéhez tartozó ún. Szigeterdő helyén volt.

Dombó vár első ismert birtokosa az oligarcha Kőszegi család volt. A Kőszegiek országgrésnyi uradalmuk kiépítésekor elsősorban az ország Ny-i részén alakították ki kiskirályságukat. Tolnában-Baranyában, uradalmuk keleti végein megszerezték és birtokolták Nyék, Tamási, Tolna, Dombó, Döbrököz, Pécs, Szakcs és a ma Jugoszláviához tartozó ún. baranyai háromszögben lévő Kőszeg várát. Valószínűleg birtokolták még Máré várát is, és ostromolták Siklóst. Mikor Károly Róbert megtörte az oligarchák, köztük a Kőszegiek uralmát, Dombó vár is új urat kapott.

Dombó új urasága a királyhű nemesség soraiból került ki. Arról nem szól a krónika, hogy a család, melyet Károly Róbert ültetett Dombó birtokába, melyik korábbi nemzetség vagy család leszármazottja. Az a kis számú oklevél, melyben a család neve feltűnik, valamennyi a várról, vagyis új birtokából nevezi meg a családot. Az oklevelekben vagy latin *de Dombo* (= Dombói), vagy magyar Dombay formában olvashatjuk a család nevét.

A birtok elnyerője minden bizonnyal az a Dombay István (Stephanus de Dombou), akinek fia Péter 1337-ben a Margit-szigeti apácák egy birtokba iktatása ellen tiltakozott, s ezért a pécsváradi káptalan Péter birtokán, Suran-on Drugeth Vilmos nádor elé idézte feleletadásra. Hogy ez a bizonyos Surány hol fekszik, csakúgy ismeretlen, mint a vita tárgyát képező Fornos birtok. Feltehetőleg mindkettő valahol a hajdani Somogy-Tolna határ környékén kereshető.

A Dombay család genelógiája meglehetősen bizonytalan. A bizonytalanságot csak növeli az, hogy Somogy megye birtokos családai között is van egy bizonyos Dombay család. Nagy Iván a magyarországi nemes családokról írt hatalmas művében e két családot nem választja szét. Csánki Dezső viszont a történelmi földrajzában külön tárgyalja a Tolna megyei (dombóvári) és a Somogy megyei Dombay családot. Ez utóbbi Dombay család nevét a mai Kastélyosdombórról eredezteti. Csak későbbi kutatások deríthetik ki a két család közötti esetleges kapcsolatot.

A Tolna megyei Dombay család birtokában két vár volt, Dombó és Nyék (= Felsőnyék), a hozzá tartozó várbirtokkal együtt. Ezen kívül a 15. század második felétől a családnak Szakcs mezővárosban is bizonyos részbirtoka volt. . . .

A családnak nevet adó Dombó vár birtokát részletesebb vizsgálat alá kell vennünk. E birtokhoz tartozó falvak sorát sajnos csak meglehetősen kései oklevelek alapján ismerjük. E birtoktestről a legkorábbi híradás 1564. évből maradt fenn. A vidéket ekkor már 21 éve a török uralta, Szigetváron azonban még a magyar őrség vigyázta a végeket. A török által meghódított Baranya és Tolna megye királyi hadiadójának begyűjtéséhez készített számbavételi összeírásban Dombót tartozékaival együtt 17 portával vették fel. Az összeírás egyik melléklete fel is sorolja Dombó tartozékait, vagyis a vár birtokához tartozó falvakat. Eszerint 1559-ben Jágónak, Meződ, Tarrós, Vázsnok, Nyerges, Olaszfalu, Szekcső, Rakoncsa, Hódos és Pulya helységek Dombay Anna birtokaként, Márok pedig mint Henyei Miklós birtoka tartozott Dombó vár birtoktestéhez.

Ezek – a részben már pusztult falvak – ott sorakoztak dombótól délre, nyugatra, az egy Márok kivételével. Márok ugyanis Baranya délkeleti vidékén fekszik. Márok dombói várbirtokként való említése nyilván tévedésen alapul. Lássuk mi téveszthette meg a feljegyzés készítőjét.

Henyei Miklós Kerecsényi László szigetvári kapitánysága idején elsősorban ősei birtoka vidékén, Dél-Baranyában szerzett királyi adománybirtokokat. Henyei ugyanis első felesége után sógora volt a várkapitánynak, maga is Szigeten élt, és a külsővár egyik bástyáját ő építtette (Henyei bástya). A Henyei család ősi fészke Henye a Jugoszláviához tartozó Lőcs falu területén ma pusztult hely. Kis számú ősi, és annál több szerzett birtoka néhány kivétellel itt fekszik: Majs, Hencse, Lipó, Hálé, Kopács, Danóc. Ugyancsak e vidéken szerezte meg a pécsi várbeli Szt. János káptalan birtokából Illocska, Csát, Gergelyfalva, Lőcs és Bolmány falvakat. És itt a környéken találjuk Márokat is. Csak az örökösök nélkül elhalt őri Dacho, más néven Lénárth Péter birtokából megszerzett Regenye, Görcsöny és Szőke esik e birtoktesttől kissé távolabb.

Mikor Henyei megözvegyült, feleségül vette Dombay Annát, annak a Dombay Jánosnak a leányát és örökösét, akiben kihalt a Tolna megyei Dombay család férfi ága. 1564-ben Dombót tartozékaival együtt már a férj, Henyei Miklós birtokaként jegyezték fel a királyi hadiadó összeírásakor. Ez téveszthette meg az összeírás említett mellékletének készítőjét, aki a vidék birtokosainak házassági kapcsolatait úgy látszik jobban ismerte, mint az összeírásban szereplő falvak topográfiáját.

A dombói várbirtok 1559. évi összeírása alapján már nem nehéz a birtoktest korábbi állapotát tükröző összeírásokat előkeresni. Sajnos csak keveset, két ilyen falulistát találunk. A források kis száma viszont a minél alaposabb elemzésre késztet minket.

Tolna megye 1542. évi királyi hadiadózásának lajstromai közül Pötrőczy János szolgabíró kerületeként említett délnyugati járásról készült összeírásban találjuk felsorolva Jágónak, Meződ, Tarrós, Váznok, Nyerges, Olaszfalu, Szekcső, Rakoncsa és Hódos falvakat. Pulya pedig a megye nyugati járásában szerepel. E járás szolgabíráját nem nevezte meg az összeírás. A falvak birtokosa ekkor Werbőczy Imre és Nekcsey (vagy Mekcsey?) István.

A Werbőczy család, pontosabban Werbőczy István, János király kancellárja, majd a halála után fia Imre gyámság címén birtokolta Dombót. A Dombay család utolsó férfitagjának, Dombay Jánosnak első felesége ugyanis Werbőczy Erzsébet volt, Werbőczy István lánya. A Tripartitum, vagyis a Hármaskönyv szerzője – ahogy azt róla Szakály Ferenc írja – „a jog embere, nem nyúlt fegyverhez, hatalmas Tolna megyei vagyonát ügyes és erőszakos házassági politikával szerezte”. Werbőczy István túlélte leányát Erzsébetet, sőt vejét is, a megözvegyült és újránősült Dombay Jánost. Az unoka, Dombay Anna érdekeinek védelme ürügyén szerezte meg a gyámságot és vele a Dombay birtokot.

Werbőczy István nyolcvan évesen, 1541-ben hunyt el. Tolna megye egyik legnagyobb birtokát hagyta fiára. Werbőczy Imre Tolna megye főispánja 1542-ben részben vagy egészen birtokolja Dombó, Nyék, Dáró, Döbrököz és Tamási várat a hozzájuk tartozó birtokokkal együtt. A dombói várbirtokhoz tartozó falvakat – nyilván magát Dombó várát is – Werbőczy Imre Nekcsey Istvánnal közösen birtokolta 1542-ben. Nem sikerült annak nyomára jutni, hogy Nekcsey milyen címen társbirtokos Werbőczy mellett.

Tanulmányok Tolna megye történetéből 10. (Szekszárd, 1983) (p. 23.)

. . . A török kiűzése után jellemző még mindig a rác lakosság itt-tartózkodása. Általában megfigyelhető a lakosság mozgása, amely már 1526 előtt is jelentős volt. A török megszállást követően az őslakosság menekült, száma csökkent. Viszont nő az „új” lakosság száma, különösen fontos a megyénkben a rác lakosság. Már a török hódítás előtt jelentős rác népesség élt a Dráva és a Száva közén. A rácok a töröknek a hódoltság idején katonai szolgálatot teljesítettek, így kiváltságot élveztek. Dombóváron is letelepedtek, amit a névsor is igazol. Tolna megye népességével foglalkozók részletesen írnak a rác kérdésről. Az 1580 február 16-án lezárt defter (adóösszeírás) szerint „Dombóvártól – Szemcséig – Koppányig rác településeket látunk. 23 helység magyar népessége menekült el, nyomukban 1-2 év múlva rácok jelentkeznek.” E szerint a kimutatás szerint a Dombói nahiéből 280 adózó menekült el. A felsorolásból érdekes az irat szempontjából a praediumok összeírása miatt Abrán (1692-ben Habrán), amelyből 9 adózó menekült el – 1692-ben pusztá, ide tehát nem telepedtek be rácok. A régen betelepült rácok keveredtek az őslakossággal. Érdekes következtetésre jutunk a dombóvári névsor elemzésével. A 104 összeírt név közül 44 tiszta rác. Sok a szerb hangzású keresztnév: Radovicza, Radocza, Radonya, Sztankó, Száva stb.,

ezek gyakori keresztnévek. A névsorban találhatók olyan nevek, amelyeknek vezetékeve magyar hangzású. Igen gyakoriak az olyan vezetékevek melyek jelentése egy-egy Dombóvár környéki település nevével egyezik. 41 olyan név van, melynek vezetékeve környéki helységnév eredetű. Az ilyen helységeredetű vezetékevekhez magyar és szláv keresztnévek egyaránt tartoznak pl. Koppányi György, Döbrekezi Osztovány. Ezek közül csupán 25 az olyan név amelyhez magyar keresztnév párosul, tehát 1692-ben az összeíráskor csupán 25 magyar család él Dombóváron, a többi eredetét tekintve rác. Vagyis a nevekből kitűnik, hogy a környező területekről erős volt a rácok bevándorlása Dombóvárra. . . .

Magyar és Török végvárai 1985. (Magyar és török végvárai (1663-1684) – Studia Agriensia 5. (Eger, 1985) p. 169. ADT)

..... A koppányi szandzsákban nyolc palánk kijavított, némelyik teljes egészében felújított; különösen Dombó (Dönböl) vára, mivel Kanizsához hasonló vár, alapjától megépített, ágyú talpakra tettek, más szükségletei is kiegészítettek és eláttak. ...Kanizsa vára a török félhold uralma alatt 1985. (Somogyi Múzeumok Közleményei 7. 1985/V. Molnár László: Kanizsa vára a török félhold uralma alatt (1600-1690) p. 91. ADT)

I. Lipót császár 1702. évi rendelete a Kanizsai vár felrobbantásáról.

„Ezzel tudatjuk az urakkal: Lipót császár Őfelsége az Udvari Haditanács részéről előtte megtartott előadás alapján bizonyos fontos politikai és katonai okokból elhatározta, hogy az itt feltüntetett, erősített, a magyar királyságban levő helyeket teljesen meg kell semmisíteni; az e helyen tartózkodó katonaságot pedig minden ott levő tűzértséggel, munícióval, s élelmiszerrel együtt a projectum-ban megnevezett új helyekre kell szállítani.

..... Kimutatás. A Császár Ő Felsége által a magyar királyság területén levő néhány erődnél és megerősített helynek legkegyelmesebben elhatározott s sürgősen elvégzendő megsemmisítéséről.

Canisa, Szalavár, Körmend néhány más kisebb a Balatonnál fekvő helyiséggel együtt, mivel Canisa török kézen volt, a szembelevő határőrséggel együtt : Tűzértséggel, muníció és szertár Budára, az élelmiszer pedig alkalomadtán a legközelebbi tárházba szállítandó. De Huyn altábornagy vezetésével, Sziget parancsnoka, a kamarai komissarius és szertárszolgalat és a legközelebbi megye segítségével.

Kaposvár és Dombó : Ágyú, muníció és szertár Szigetre szállítandó.

Secondo. A demolíció abból áll, hogy a megnevezett helyeken minden külső és belső erődmű, gát, bástya, erős torony lebontásra vagy felrobbantásra kerül, s ezzel (a törmelékekkel) az árkokat töltsék föl.

Amerikai Magyar Újság 1993. május 01. (29. évfolyam 5. szám p. 23. ADT)

Dombó – vára – Dombóvár (Tolna megye)

A Kapos folyó mocsaras völgyében fekvő vár története homályba vész. 1326-ban királyi várként cserélte el Károly Róbert a Csák nemzetséggel. Ez a csere nem volt épen önkéntes, hiszen az egykor nagyhatalmú Csákoknak Fejér, Veszprém és Komárom megyei birtokaikat, Gesztes, Csókakő, Bátorkő és Csesznek várakat, valamint a tatai uradalmat kellett átadniok a Tolna megyei Dombó és Nyék várak uradalmaiért. Az átadók az öt évvel korábban meghalt Csák Máté unokaöccsei voltak, akiknek be kellett érniök a kisebb értékű tolnai birtokokkal. A XIV. századtól eleinte Nyékieknek, később Dombaiaknak nevezték utódaikat. Az övék volt Szakcs mezőváros és két váruk körül több falu. A család utolsó férfi tagja, Dombai János tolnai főispán, Werbőczy István leányát vette feleségül, így került 1535 körül Dombó és Nyék vára Werbőczy kezére. 1541-ben az egykori nádorispán, János király mindenható udvari embere, országszerte hatalmas váuradalmak birtokosa Budán török fogságba esett, és a budai magyarok városbírójaként tengette életét, elfeledve és szegényen halt meg. Tolna megyei birtokait, Dombó, Nyék, Döbrököz és Dáró várait fia, Werbőczy Imre örökölte, de 1543-ban el is vesztette, mert a megye egész területét elfoglalta a török. A várból néhány fal áll csak, meg a várat körülvevő sáncok és árkok nyomai. Részletes kutatás hiányában kiterjedését, alaprajzát nem ismerjük.

Baranya török kori forrásai 1996. (Baranya török kori forrásai 1. (Pécs, 1996.)/II. Királysziget p. ⁽¹⁾14. ⁽²⁾198. ⁽³⁾324. pp. ⁽⁴⁾374-375. ADT)

⁽¹⁾ A megye többi vára sem jelenthetett gondot a töröknek. . . . Ugyancsak a két szomszéd vár, Dombay Jánosnak a Kapos mocsara által védett tornya Dombó, és mesztegnyői Szerecseny János vára, Dáró, melyek végvári vitézeinek életét Tinódi Lantos Sebestyén énekli meg krónikaiban. . . .

⁽²⁾ . . . DOMBO és vidéke.

Warga Imre 1 telek. Gabor Ferenc 1 telek. János diák 1 telek. Polgar András 1 telek. Sos Mihály 1 telek. Pynther György 1 telek. Polgar Pál 1 telek. Barka Lőrinc 1 telek. Barka Gergely 1 telek. Sandor Lukács ½ telek. Nagh Mihály 1 telek. Ragonch Simon ½ telek. Sos János 1 telek. Magyar Máté ½ telek. Gewrghkowach Mihály 1 telek. Kowach Dénes 1 telek. Pál diák 1 telek. Gwch Ferenc 1 telek. Thoth András 1 telek. Wamos János 1 telek. Thoth Lőrinc esküdt bíró 1 telek.

Kitesz összesen 18 ½ telket. Évente minden egyes telek után fizet 1 forintot. Lefizetve 18 és ½ forint. . . .

⁽³⁾ . . . Dombó vár alól Balázs diák és társai 3 törököt hoztak. Ezekért a kapitány 20 Ft-ot adott nekik. Ez a három 450 Ft-ért váltotta ki magát. . .

⁽⁴⁾. . . Dombay Anna birtoka: JAGOLNA és MEZYER 7 porta, THARROS és WASNOGH 2 porta, NYERGES, OLAZFALW és ZEWCHEW 7 porta, ROKONCHA és HODOS 3 porta, MAROK Henyey Miklósé 8 porta, PULYA 4 porta.

A rovásszedő erről úgy nyilatkozik, hogy e falvak DOMBO vidékét képezik. Dombó 1559-ben 7 portával lett fölvéve, az 1564. évi számbavételnél a vidékkel együtt 17 porta áll. . . .

Amerikai Magyar Újság 2000. március 01. (36. évfolyam 3. szám p. 26. ADT)

..... 1319 nyara. A király sereget küld a Kőszegiek ellen, amely Zalafőnél és Kőszegnél győzelmet arat. A Kőszegiek elvesztik a Tolna megyei Dombó, Döbrököz, Nyék, a Baranya megyei Kőszeg, Kéménd, a Zala megyei Pölöske és Kanizsa várát.

Hidak Tolna megyében (Szekszárd, 2002) (p. ⁽¹⁾ 13, ⁽²⁾ 16, ⁽³⁾ 22. ADT)

⁽¹⁾. . . Oklevelek tanúskodnak arról is, hogy Ozora várát, Simontornya és Dombóvár várait csak hidakon lehetett megközelíteni. . . .

⁽²⁾. . . Dombóvár uradalma 1692-ben már ismét Esterházy Pál nádoré lett. Az ő részére készült az az összefoglalás, melyet Kelcz Mihály készített és melyből az alábbi idézetek származnak: „Ezen városnak két hidgya vagyon, három sorompóval és egy kapuval edgyütt, melyeket az jószág tartozik tsinálni, az edgyik napkeletre, a másik délre szolgál.” „Possessio Nyerges: Az itt való hidat, midőn impelnáltatik tartoznak építeni.” „Possessio Pullya: Az itt volt hidat juta impositionem officialium tartoznak építeni.” „A vár két hidgya, egyik 954 a másik 850 lépés, még a XVII. század végén is épen állt. . . .

⁽³⁾. . . Dombóvárnál még hatalmasabb – 1726-ban 612 öl (1160 m) hosszú – híd állt a Kaposon.

Művészettörténeti Értesítő 2005. (54. évfolyam 3-4. szám pp. 226-227. ADT)

. . . Különleges, és kevésbé ismert példa a Tolna megyei Dombó vára. Dombai Farkas és fia, János építették át jelentős mértékben, az 1520-as években. Sajnos csak találgathatjuk hogyan nézett ki ekkor, mert mára gyakorlatilag teljesen elpusztult, és régészeti feltárása sem volt. Fennmaradt azonban részletes leírása 1692-ből, amelynek összeállítói feljegyezték a kastély kapujának, valamint hat ajtójának feliratait. Jelenlegi ismereteink szerint ez lehetett az egyik leggazdagabban „felszövegezett” kastély a Jagelló-kori Magyarországon.

A kapu fölött építési felirat díszlett: „Arx haec aedificata est AO 1520. W. D.” vagyis Dombai Farkas (ő rejlik a W betű mögött) építette a várat, 1520-ban. Egy másik, immár belül álló ajtó felett pedig a címer melletti két betű, „ID”, a fiát, Dombai Jánost jelölte. Ugyanitt ez volt még olvasható: „Fuge malorum consentium”. Ez nyilvánvalóan jelmondat volt, amelynek

forrását egyelőre nem ismerjük; aligha világi irodalmi eredetű, mert ez – a többi felirat ismeretében – nehezen volna feltételezhető.

A többi öt ajtó inscriptiója mögött ugyanis mind biblikus vagy liturgikus szöveg ismerhető fel. Az (összeírás szerinti) első fölött – „Sit nomen Domini benedictum” – származhat a 112. zsoltárból, vagy Dániel, de kiváltképp Jób könyvéből; a második – amely az összeírók szerint a kápolna ajtaja volt – fölötti „Domus mea domus orationis vocabitur” idézet Izajás könyvéből, de Máté vagy Márk evangéliumából is eredhet. A harmadik felirat, „Pax intransitibus, salus in ea habitantibus”, áldásformulák kontaminációjának látszik. A negyedik, amelyet a leírók szintén kápolnaajtónak aposztrofáltak – Quicumque hoc templum petiturus ingreditur cuncta se impetrasse laetetur – templomszentelési antifóna. Az ötödik volt a már említett címeres ajtó, a hatodik felirata pedig – „Domine Deus salvum me fac”- megint csak zsoltáridézet, ezúttal a harmadikból.

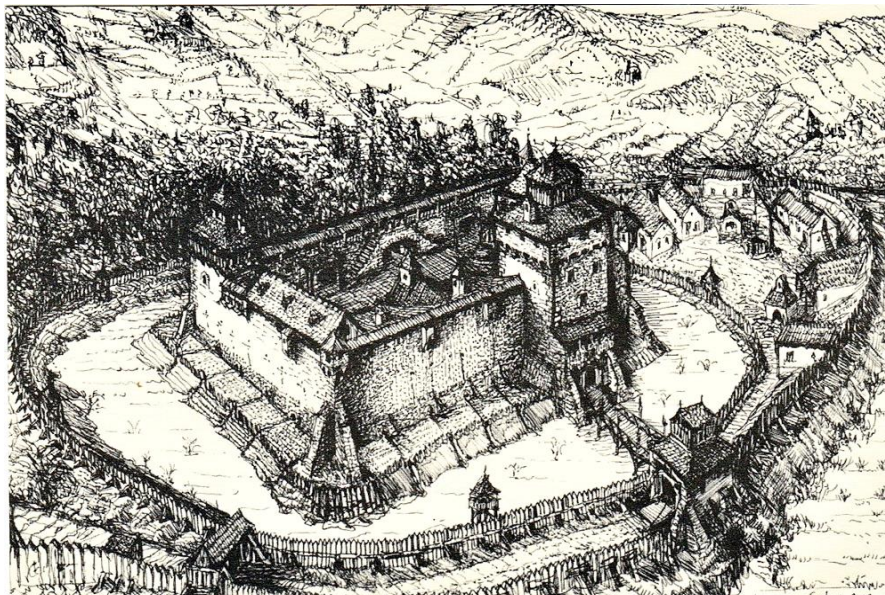
A Dombai-várkastély „cifrán faragott” ajtajai – legyenek a vár urai mégoly marcona hadfiak is – szent szövegekkel ékeskedtek. A reneszánsz forma a leghagyományosabb tartalmat közvetítette. De – láttuk – korántsem álltak egyedül ezzel a Dombaiak. Ha a Jagelló-kori Magyarországon egy felirat nem a tényeket közlő, egyszerű építési felirat, akkor többnyire bibliai, vagy liturgikus idézet volt. . . .

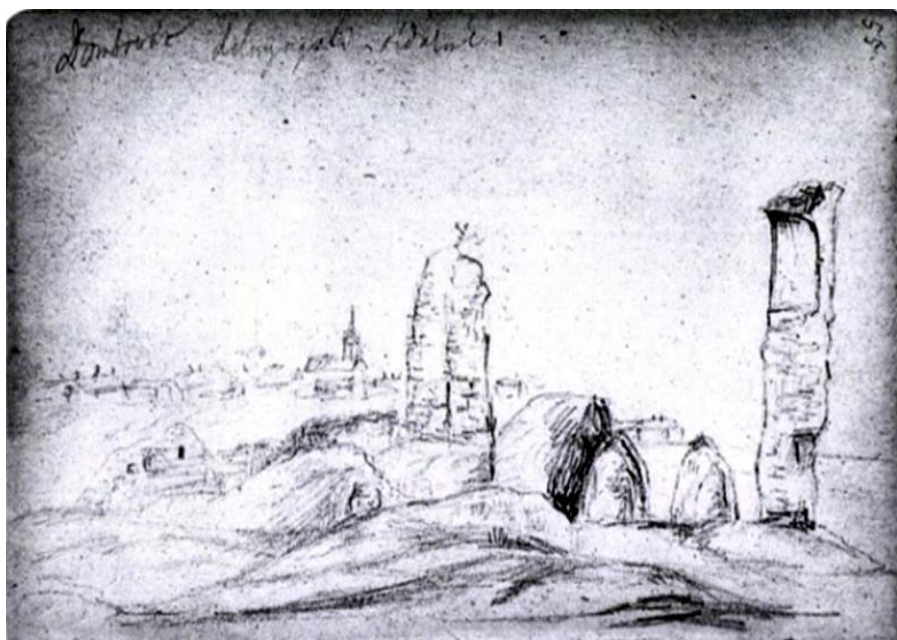
Greischer Mátyás 1690 körüli rézkarca a várról.

(Forrás: Hidak Tolna megyében (Szekszárd, 2002) p. 23. ADT)

27.

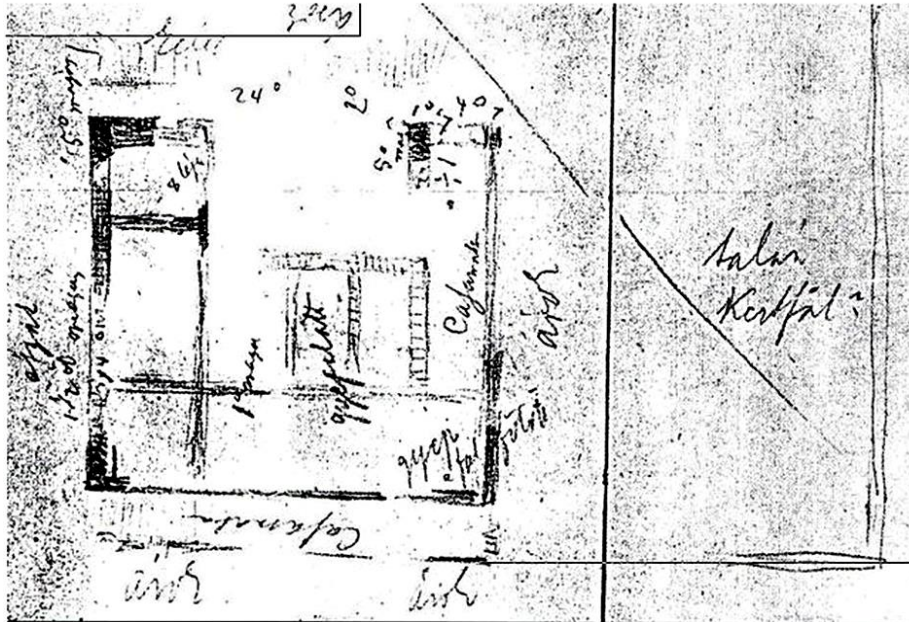
(Forrás: varak.hu)

Rómer Flóris 1866-os rajza a várról.

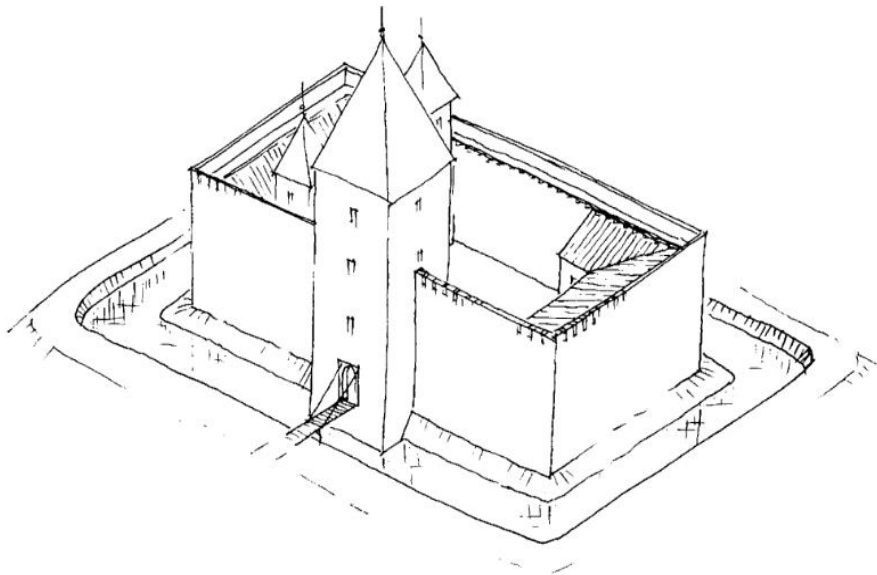
(Forrás: varlexikon.hu)

Rómer Flóris alaprajza a várról.

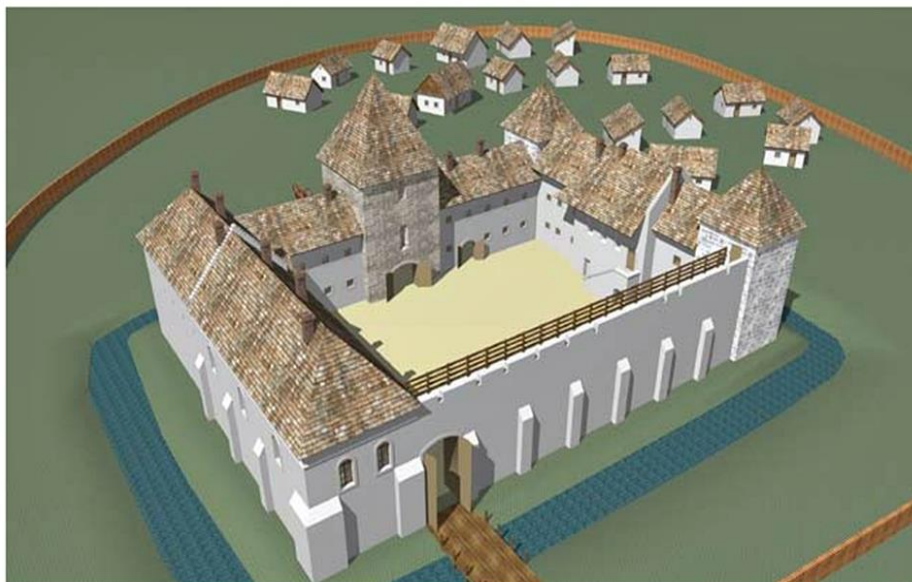
(Forrás: varlexikon.hu)

Koppány Tibor rekonstrukciós rajza.

(Forrás: varlexikon.hu)

29.

Dunai József rekonstrukciója.

(Forrás: DRSzN fb. csoport)

Dunai József rekonstrukciója.

(Forrás: DRSzN fb. csoport)

30.

(Forrás: DRSzN fb. csoport)

(Forrás: varak.hu)

(Forrás: varlexikon.hu)

31.

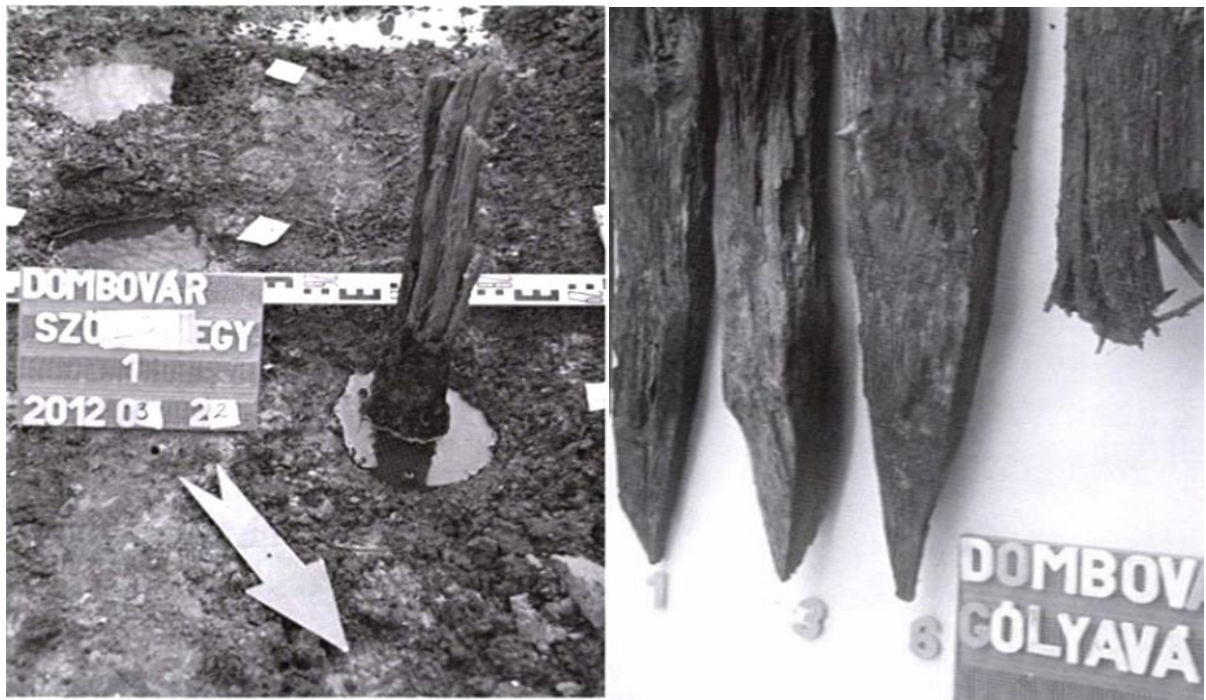

(Forrás: varlexikon.hu)

(Forrás: varlexikon.hu)

Az ásatások során előkerült híd cölöpök.

(Forrás: W.M.M. évkönyve 34. Werbőczy dombóvári és döbröközi várainak újabb régészeti leletei pp. 182-183. ADT)

(Forrás: varlexikon.hu)

33.

(Forrás: varlexikon.hu)

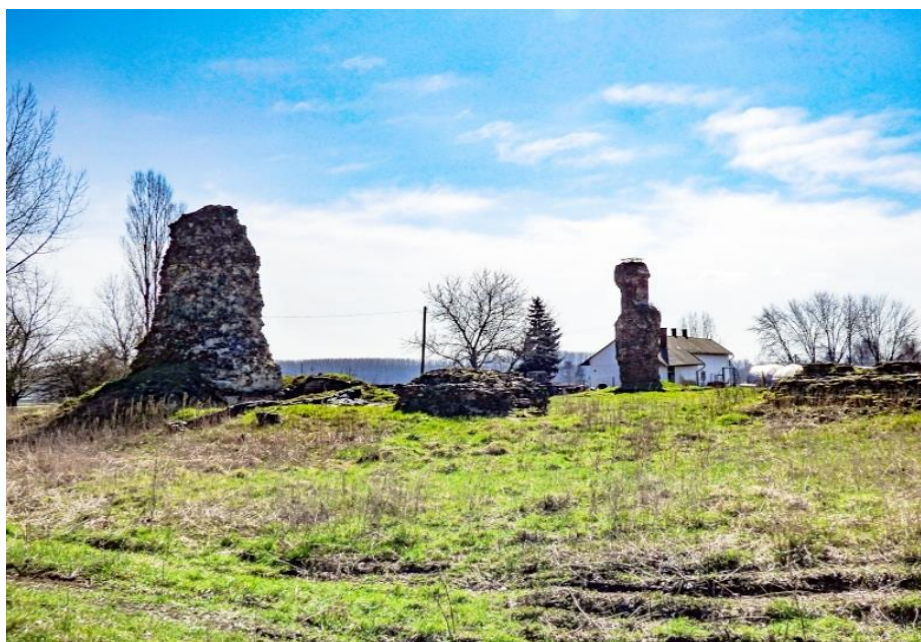

(Forrás: varlexikon.hu)

34.

(Forrás: DRSzN fb. csoport)

(Forrás: varlexikon.hu)

Tinódi Lantos Sebestyén

(Forrás: Wikipédia)

Az összeállítás nagyobb részben az Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) oldalain fellelhető anyagokból készült.

Hivatkozások a cikkek mellett.

Köszönet Takács Istvánnénak és Müller Ádámnak a segítségükért.

Összeállította: Vati László Dombóvár, 2021. június 14.

Az összeállítás részben vagy egészben szabadon felhasználható az összeállítóra való hivatkozás után.